

A HAGYOMÁNY SZEREPE HAMVAS BÉLA SZEMÉLYES FILOZÓFIÁJÁBAN

ABSTRACT: (*Die Rolle der Tradition in der persönlichen Philosophie von Béla Hamvas*) Meine Arbeit beschäftigt sich mit der Tradition-Deutung von Béla Hamvas. Die Tradition hat eine wichtige Rolle in der Schriften von Hamvas, weil "die universale Orientierung", die Versetzung in der Tradition bei der "Egssistierung" bei den Ergriffen der Bedeutung des autentischen menschlichen Scins helfen kann. Hamvas entdeckt, daß das zusammenstimmende Gehalt der heiligen Schriften kann die Grundlage der Lehre bilden, die sich mit der "ursprünglichen menschlichen Grundstelle" beschäftigt, und die man in der Lebensführung selbst realisieren muß.

"Aki ma jelen akar lenni,
annak gyökereit legalább tízezer
évre kell visszanyújtania."

/Hamvas Béla/

Hamvas életművét rejtett, de mégis meghatározó fejlődésvonal íveli át. Ez az erővonal a válsággal kapcsolatos útkeresésből fakad s a "kinyilatkoztatáson" át az élet felé ível, illetve a "hagyomány" birtokbavétele felől "az életrendi alkalmazás", a realizálás felé tart.

Válságértelmezéséből (1) kiderül, hogy az ember élete, de különösen *a modern ember* élete "romlott meghasonlottság". A modern emberre "a küzdelem befejezetlensége" jellemző, ő az, aki maga a megoldatlanság, a zavar. "Modern ember annyi, mint ellentétek feszültsége: drámai helyzet. Történeti idők összeütközésében áll. /.../ A modern ember őseitől két dolgot örökölt: nagy kultúrát és ezzel a kultúrával való elégedetlenséget." (2) -- írja.

A zavarnak és a homálynak ezt az állapotát Böhme (3) nyomán *turbának* nevezi. Több írásában utal arra, hogy a turba fogalma hasonlatos az *Upanishadok* (4) *abhimana*-fogalmához, hiszen mindkét fogalom a megzavarodást, az élet meghasonlottságát jelöli.

A turba Hamvas szerint összó, a lélek sötét éjszakájára utal, arra az állapotra, amikor megzavarodik a sorrend, elhibázott lesz a kiindulás, s a rossz kezdet kao-

tikus állapotot eredményez. "A turba az az állapot, amikor a tudás is az örületszerű megzavarodás szolgálatában áll"(5). Amikor a mértékek hibásak lesznek. S mivel szerinte a földi élet mértékei romlottak meg, keresni kell valami ősi, örök mértéket, amelyhez viszonyítva helyre lehet állítani "a megzavarodott sorrendet", realizálni lehet az eredeti "alapállást".

Hamvas szerint ez az ősi mérték az Upanishadok óta Böhmén keresztül a *metafizikai hagyomány*, az *ember abszolút, örök mértéke*, amikor az ember alapul nem a földi életet, hanem "*létének egészét*" veszi.

Mit jelent Hamvas számára a hagyomány, s miért képezheti a válságtól való megszabadulás és az autentikus élet lehetőségének fundamentumát? Ha röviden kívánunk a kérdés első felére válaszolni, azt mondhatjuk, hogy a hagyomány nem más, mint egyféle sajátos *tudás*, mégpedig *metafizikai tudás*, az ember "*antropológiai alapállásáról*", azaz az emberiség kortól, néptől és nemzettől független eredeti tudása *a létben elfoglalt egyetemes helyéről*. Ez a tudás pedig nem önmagáért való tudás, hanem olyan természetű, melynek értelme éppen a válságtól (a zavartól, a turbától) való megszabadulást célozza. Az embernek Hamvas szerint nincs más útja a szabadság és a boldogulás felé, csak *a tudás által való megszabadulás*. Ez a metafizikai tudás szabadíthatja meg az embert saját lelke "káoszától".

Vizsgáljuk meg ennek a tudásnak a tartalmát. Előrebocsáthatjuk, hogy ez a tudás nem csupán az európai történeti kor elméletekben, filozófiákban horizontálisan összefogott és rendszerezett tanításai, szentenciái. Az Európában szokásos tudásmodellről ugyanis Hamvas többek között így nyilatkozik: "A modern ember az elmúlt évszázad végéig csak a görögökig volt hajlandó elmenni; csak a görögöket volt hajlandó még komolyan venni. A helyzet azóta lényegesen megváltozott. Ázsia, Afrika, Amerika nagy kultúrái feltáruáltak és megtanultuk tisztelni a néger, az arab, az iráni, a tibeti, az indián szellemet. És feltáruáltak a görögség előtti őskor emlékei: egyiptomi, kínai, hindu művek. A világ kitárult és elmélyült. Felfedeztük először az idegen népek kultúráit; és felfedeztük az őskort. Jelentőségében ehhez hasonló modern felfedezés nincs" (6).

A hagyomány Hamvas értelmezésében nem más, mint ezen *kultúrák mélyén meghúzódó egységes tanítás*, az egyes szent könyvek változatos, ám egybecsengő tartalma. Az egyes tanításokban megbújó közös mozzanat pedig arról tudósít, hogy tulajdonképpen nincs is más "igazi közösség", csak az emberiség egésze. Azok a szent könyvek pedig, amelyek Hamvas szerint a hagyomány körébe tartoznak, a következők: "Az őskor nagy könyvei közül a kínai Taoteking megőrizte az ősi emberiség nagy misztériumát; a Veda megőrzött olyan világosságot, amelyhez képest mindaz, amit azóta az ember gondolt, homály; Hermés Trismegistos megőrzött olyan titkokat, amelyek első kibetűzéséhez is csak a legutóbb érkeztünk el. Henoch

az őskorból valami egészen mást őrzött meg: az első patriarchális emberiségnek szigorú és tiszta egyszerűségét"(7).

Hamvas e szent könyvek tanítása által képviselt vonalat kívánta összekötni *Európa* úgynevezett "igazi vonalával", hogy ezáltal megalapozhassa a "normális életet", "az egészséges emberi alapállást". Mint írja: "Európa igazi európai vonalát, Pál apostolt, Augustinust, Pascalt, Nietzschét, az *egzisztenciális és szubjektív konfesszió vonalát* össze akartam kötni az abszolút emberi hagyománnyal a Vedantá-mahayaná- tao- qabbalah- orfiká-val" (8.)

Ebből is látható, hogy a válság megoldását nem pusztán történeti kérdésnek tartja, hiszen a megoldásért az egzisztenciális és szubjektív konfesszió -- szűkebben az egzisztencia -- és életfilozófiák -- vonalához fordul. Véleménye szerint az európai bölcsélet történetében más szellemi áramlat nem alkalmas a hagyomány befogadására. A válság megoldásának terheit ugyanis egyedül a szubjektum viselheti, s mivel a legtöbb az individuumon múlik, nem várható, hogy "majd csak szépen odáig fejlődünk, amikor minden megoldódik" (9). "Ezért kellett összekötnöm azt, -- írja -- amit Európa élt -- Augustinus, Pascal, Nietzsche -- azzal, ami a világban mindig volt, kezdettől fogva, Vedanta, mahayana, qabbalah, szufi, tao, orfika. Senki és semmi maradhat ki. Annak amit mondok nem a könyvekben kell megjelenni, hanem megvalósulni a műhelyben és a konyhában és az ágyban és a szőlőben. /.../ Ez az, ami európai fogalmakkal már nem érthető és nem valósítható meg másként, csak ha felismerik az alapállást, az *emberi s t a t u s a b s o l u t u s - t, a szent könyveket*" (10).

Hamvas *Guénonra* (11) hivatkozik, amikor azt mondja, hogy a létezés eredeti szövegét a szent könyvek őrzik. "Guénon csak annyit mondott, hogy a létezés hiteles szövege megvan. Nietzsche és Kierkegaard csak annyit mondott, hogy tiszta életet kell élni" (12). Mikor válik az eredeti szöveg "véglegessé"? -- kérdezi Hamvas. Csak akkor, "ha abból szüntelenül táplálkoznak és ha mellette életükkel tanúságot tesznek" (13).

Ebből a gondolatmenetből következik, hogy Hamvasnál a hagyományból való táplálkozás alapján a létezés (ontológia), a megismerés (gnoszeológia) és a megvalósítás (etika) elválaszthatatlanul összekapcsolódik. Ráadásul a felelősség egyedül a szubjektumé, hiszen az ember a lélek mélységeiben tett utazásaival önmaga választja meg útját.

Mindezzel összefüggésben az európai ember számára mégis adódik nehézség, hiszen -- mint Hamvas mondja -- *az európai a történelemben akar halhatatlan lenni*. Ezzel szemben *a hagyomány követője* -- a sannyasin, a szufi, a tao, a zen, az őskeresztény, a chasszid -- *"a nevezetes névtelenséget" választja*. A nevezetes névtelenség nem biztosít történeti halhatatlanságot, de *"dicsőséget"* igen.

A dicsőség fontos kategóriája Hamvas bölceletének. Olyan magatartás következménye ez, melyben nem a közvélemény mércéje (etikai) az irányadó. Az érte folytatott küzdelemben épp az ember önmagára utaltsága a lényeges mozzanat. A dicsőség -- szemben a sikerrel -- nem olcsó, hanem tartós életminőség, mert nem vár jutalmat, elismerést. Meglétét az bizonyítja a legjobban, ha a követőkben "nyilvánul meg". "A dicsőség a világosság, az egyetemesség, az értelem, az egészség, az igazság dolga"(14). Hamvas arra figyelmezteti az európai embert, hogy a hagyományból kell megtanulnia: a történeti halhatatlanságnál "a nevezetes névtelenség" mérhetetlenül többet jelent, s ez utóbbi vezet "a normális emberi alapálláshoz".

A hagyomány tanítását ezek szerint Európában csak az tudja igazán elfogadni, aki a kierkegaard-i, nietzschei, jaspersi személyes felelősség tudatával -- a lelke mélyén megtapasztalt erő birtokában közelíteni tud a szent könyvek tanításához. Ez a közelítés az európai ember számára nem könnyű feladat, hiszen el kell tudni sajátítani a *keleti miszticizmus* mentalitását. E felfogás szerint a jelenségek az univerzum lényegét alkotó végső valóság megnyilvánulásai csupán, s ennek tudatában kell viszonyulni a világ minden jelenségéhez, így az élethez is. E végső valóság ugyanakkor nem választható el önmaga sokféle manifesztációjától, hiszen a valóság természetéhez tartozik, hogy új és új formában való megnyilvánulásai szüntelenül átalakulnak. E dinamizmus a kozmikus egység belső természetéhez tartozik. (Mindezzel egybecseng a görög Hérakleitosz principiuma a tűz is, hiszen ebből a metafizikai fogalomként felfogott "forró párából", "örökké égő tűzből" eredeztette a világot, "mely mértékre fellobog és mértékre kialszik") (15).

Az univerzumban tehát benne rejlik a dinamikus alapelv, s a világ nem egy statikus isteni törvény alapján változik. Nincsenek állandó, statikus formák sem, s nincs úgynevezett anyagi szubsztancia (16). Hamvas mindezt így foglalja össze: "Ahogy a tao tanítja, a fehér közepében a fekete, a fekete közepében a fehér pont. A régiék mindezt tudták. A fehér és a fekete egy. A sötét pont és a méz egy. Az élet centrumában a halál és a halál centrumában az élet és a kettő egy. "Advaita", mint a hinduk mondják, "Hen panta einai" mint Herakleitosz írja" (17).

Mindezek után tisztázni szükséges a tudás metafizikai fogalmát, hiszen már az eddigiekből is sejthető, hogy nem a racionalizmus hagyományos tudásfogalmával van dolgunk. Itt a tudás úgynevezett "szent tudás", a *lélek metafizikai tudása*, nem pedig az értelem építkezése. Hamvas fogalomhasználatában a lélek az, ami "lát", "megérteni képes", "átél és tud". A lélek természetéhez ugyanakkor sajátos kettősség tartozik. Egyszerre képviseli az *értelmet* és a *szenvedélyt*. Az értelmet abban a tekintetben, hogy gyűjti, rendszerezi a tapasztalatokat, keresi a dolgok *okait* és a *célszerűséget*. A szenvedélyt abban az értelemben, hogy szüntelenül *vágyakozik a kiteljesedésre*, hogy "a költői" lelket saját akarata a teljesség felé, az

autenticitás felé lendíti. A kettősség egyben ellentmondást is jelent, nem egyszer feloldhatatlanul, hiszen a lélek mindkét oldala (természete) a maga nemében tökéletlen, s sajátosságánál fogva egyik oldal gátolja a másikat, illetve a kibontakozást.

Felmerül a kérdés: van-e olyan tudás, ahol ez a látszólag kibékíthetetlen ellentmondás feloldódni látszik? Hamvas szerint van és ez a *misztika*. A misztikus látásmód ugyanis az, ahol a dolgokat egységben lehet látni, aminek segítségével egyszerre lehet "megélni" és "megérteni" a lélek rejtett mélységében, ahol a sokszínűség valójában egységes. "A misztika az a tudás, amely minden dolog egységét látja" (18), szemben a tudománnyal. Mégsem mondható az, hogy a misztika a tudomány ellentéte. Ellenkezőleg: "a misztika a tudás magasabb foka -- írja, -- lehet, hogy az ember által elérhető legmagasabb fok" (19). Amíg tehát a szaktudományok legjobb szándékaik ellenére is csak a részleteket látják, addig Hamvas szerint a misztika segítségével megnyílik az egész, s univerzális látásmódra tehet szert az ember. Legegyszerűbben úgy lehetne értelmezni, hogy ez valamiféle "átélő látás", mely ráadásul meg is fejt valamit, a mélyebbet, a bensőbbet, a kimondhatatlant, az irracionálist, a dolgok értelmét.

Írásaiban Hamvas elemzi a misztika fogalma mellett a *mágia* fogalmát is, és a mágia kapcsolatát a misztikával. A kettő szerinte rokonságban van egymással, de a kettő mégsem ugyanaz. *A misztikus "nem cselekvő, csak látó és tudó"*. (20) Ezzel szemben *a mágia maga a cselekvés*, s ez a különbség lényege is. Mert a mágia is "tudja" azt, amit a misztika, de a misztika nem avatkozik a dolgok menetébe. Hamvas szerint, amíg *a misztika segítségével az ember egyszerre megért, átél, lát és tud*, addig *a mágia révén mindezeket túl még alkot és cselekszik is*, vagyis átalakít, formál, létrehoz (21).

A mágia és a misztika elemzése kapcsán eljuthatunk Hamvas sajátos Isten-fogalmához is, mely fogalom egyébként számos írásában más-más megvilágításban, de lényegét tekintve hasonlóképpen körvonalazott. Hamvas ugyanis a "szent tudás", az "igazi tudás" misztikus és mágikus voltaival összefüggésben kijelenti: "van lény, akiben a misztikus és a mágus is egy; úgy egy, ahogy a látás és tudás, átélés és megértés benne tökéletesen egy a cselekvéssel, alkotással, teremtéssel. Úgy egy, hogy amikor lát, az már teremtés, és amikor tud, az már alkotás. A gondolat már megvalósulás. Az a lény, akiben minden Egy: az Első Lény - Első Lélek - minden lét gyökerében és eredetében lévő legelső szikra, tudás, tett, akarat, élet, szenvedély" (22). Isten-fogalma sajátos *panteisztikus lét-teljesség*, s amennyiben első, annyiban principiális is. Itt mégis meg kell állni egy pillanatra. Egyrészt azért, mert Isten-fogalmát még más oldalról is elemezni szükséges, másrészt azért, mert arra is rá kell világítani, hogy Hamvas Istene nem hűvösen távolságtartó transzcendens lény, aki ráadásként járul a világhoz, hanem úgy mond "közel van" az ember-

hez. Egészen pontosan Isten "benne van" az emberben, s az ember ezt az önmagán belüli teljességet felismerve válik mikrotheosszá (kis-Istenné), egy-egy kis tengelyévé a soktengelyű világnak. "A világnak számtalan tengelye van, -- írja -- valamennyi közül egyszerre forog számtalan irányban, egymástól különböző és összehangzó idő mértéke szerint." (23) Isten közelsége a "normális ember", a "szakrális szubjektum", a "poeta sacer" magatartása kapcsán mutatható ki. *Ez az isteni lét-teljesség* ugyanis *a hagyomány szerint az ember legmélyén ősidők óta megvan*. Ennek felszabadítása viszont a racionalitáson túli misztika és mágia által lehetséges, hiszen csak így van lehetőség intuitíve "tudni" a teljességet. Isten és az ember -- vagy ami ugyanaz az ember és a teljesség -- kapcsolata az igazi misztérium, hiszen egyszerre meghatározhatatlan és ugyanakkor mégis felfogható. Hamvas így ír erről: "Az egy a megismételhetetlen. Egyszer van. Egyetlenegyszer. Először és utoljára. Megfoghatatlan és meghatározhatatlan. A misztérium. /.../ Ha vele vagy, tudod, hogy ez az egy az egész és az egyetlen, a minden. Hiába van először és utoljára. Mindig volt és van és lesz. És hiába megfoghatatlan. *Ő a z e g y e t l e n m e g f o g h a t ó*, ő a valóság, a realitás, a tapasztalat és a konkrétum, és ami rajta kívül van, az káprázat. Hiába ő a misztérium, ez a misztérium van bennem és benned és ez vesz bennünket körül és ez az, amit megérintünk s amit megeszünk, s amit látunk és orrunkkal beszívunk." (24) E szövegrész még árnyaltabbá teszi Hamvas felfogását Istenről, a mindenségről és a lét-teljességről. Életközelsége és emberközelsége valójában nem leegyszerűsített, hanem nagyon is paradox, hiszen szigorú követelményeket állít az elé az ember elé, akiről elmondhatjuk, hogy megértette önmagán belül a misztériumot. A lehetőség ugyanakkor minden ember számára adott, hogy megszabadulva az élet hétköznapiságának káprázatától, a valódi realitással azonosulni tudjon, s élni tudja az úgynevezett *szakrális hétköznapiakat*.

Az európai gondolkodás tudás-fogalmával való szakítás következményeként fegyelemreméltó *tudománykritikai fejtegetések* olvashatók Hamvas esszéiben. Abból, hogy -- Guénonhoz hasonlóan -- Hamvas elvetette a ráció, a modern ész hatalmát, az következik, hogy a tudás és a megismerés eszköze a *szellemi intuíció* lett. Így került a modern *tudomány helyébe a hagyomány*, s ezzel együtt *a fejlődés és a haladás* európai fogalma is *megkérdőjeleződött*. *Az emberi tudás* ebben a felfogásban *nem csupán az értelem ismeretekre alapozott építkezése, hanem elfelejtett ősi-emberi adottság*. S mivel szerinte európai értelemben vett fejlődés-haladás nincs, így az emberi létezés nagy problémái sem változtak. "Mindig ugyanarról volt szó: Laocénél, Origenésznél, Eckehart mesternél, Emersonnál. Az emberiséget éppen az teszi, hogy létének minden témája örök. Nincs haladás, nincs fejlődés, mégis van. Van valamilyen rejtélyes átalakulás, amelyet csaknem lépésről lépésre követni lehet,

valami kifejezhetetlen, lassú, egészen lassú kibontakozás és közeledés a befejezéshez. Túlzás lenne ezt fejlődésnek vagy haladásnak nevezni." -- mondja Hamvas. (25) Szerinte a tudomány éppen azt nem veszi észre, hogy az emberi lét ma sem tökéletesebb mint régen volt, mert a tudomány bár a lényeket igyekszik kutatni, elvész a külsőségekben. *A történelem* tudománya is csak a lényegtelenségben mozog. "rút, ízléstelen és hazug könyv a történelem, különösen amióta tudománnyá tették, /.../. Egyre inkább elveszti jelentőségét, /.../ kiesik belőle minden valódi esemény, és ami megmarad az a svihákok felsorolása, a botrány, a csíny és a csőd." (26) — írja az öninterjúban. Az "áldott történetben" -- mely szerinte leginkább misztikus átlényegülésben ragadható meg -- viszont valóban felismerhető valamiféle lassú mozgás, "a lét szakadatlan emelkedése". "Az emberiség megállíthatatlan útja a megdicsőülés felé" (27). Ezt az utat azonban a horizontálisan mozgó történelem tudománya nem tudja bejárni, hiszen ehhez vertikális megközelítés szükséges, e lassú mozgás ívét csak jelképesen lehet ábrázolni, s semmiféle tudományos fejlődés-haladás koncepcióval nem lehet értelmezni. Az ember Hamvas szerint egyszerűen nem tesz egyebet, mint élni akar, valódi, igazi emberi életet. S aki a tudomány nevében, de valójában felszínesen vizsgálja az életet, az épp az élet lényegétől vonatkoztat el, s nem lát mást, mint éhséget, háborút, zavart, vizályt és nyomort. E felszíneség képtelen láttatni azt, hogy közben az ember nem értelmesebb, hanem érettebb lesz. Ez az "érettség" azonban az értelemnél mélyebb, teljesebb, ezért nem értheti a tudomány.

A fejlődésre alapozott "építkező" természettudományról így ír: "Az európai tudomány a természetet úgy gondolja el, hogy az az értelmes, célszerűen elgondolt tények megszámlálhatatlan sora. Elég kezdetleges felfogás. A végtelen sor mögött pedig nincsen semmi. Illetve a sor mögött éppen a Semmi van" (28). A tudomány szerint ugyanis "az élet világos", "egyszerű" és egyre "áttekinthetőbb", hiszen "az emberiség eddig együgyű volt, csaknem ostoba: most azonban már biztosítva van" (29). Az emberi élet legfontosabb kérdéseire ugyanakkor a tudomány valójában nem ad választ. A tudomány nyelve Hamvas szerint "idegen szimbolika", csak a tudomány papjai beszélnek ezen az "ünnepi nyelven", ha valamit meg kell magyarázni. Ez a sematizmus a hús-vér élettől és a valóságtól nagyon távol van. Amire a tudomány igényt tart, az csak a "*hatás*". "Az ember itt teljesen idegen világban van. Színeket lát: nem, nem színek, kémiai folyamatok. Fájdalmat érez: nem fájdalom, szövetváltozás. A tudományos nyelv nem könnyű. Az előzetes ismeretek szélesek, bonyolultak, nehezek: a szimbólumok kemények, merevek, fagyosak" (30).

Hamvas látta, hogy tudományos tudásunk csak "valóságinterpretáció", logikailag igen meggyőző és hatásos módon. Olyan "ész-rendszer", amelyik akkor is általá-

nosít, amikor nem volna szabad; "a határokat nem tartja meg; mélységekről nem vesz tudomást; a magasságokat megtagadja, kineveti" (31).

A tudomány szerepének elemzése kapcsán arra a *paradoxonra is felhívja a figyelmet*, hogy a tudomány az igazság nevében a szellemet hívja segítségül olyan valamihez, ami nem szellem. Világa nem reális, "tudományos világ" csupán, mely igaznak kiáltja ki magát, de igazsága "fiktív igazság", valósága élet nélküli "vegyszta valóság", nincs hajlékonysága, melegsége (32).

"A tudomány egységes tévedésrendszer. Adat, tény, okság, megfigyelés, következtetés, mind egzakt, következetes, pontos, precíz tévedés." (33) *A tudomány tárgyilagosságra való törekvése egyben saját csapdája is, hiszen mivel nem akar ideologikus világszemlélet lenni, megfektéseiből kiküszöbölte "a fantáziát, az érzést, a szellemet, a sejtelmet"* (34). S mivel képtelenség bármit is ezek nélkül alkotni, a tudomány akarata ellenére mégis kapcsolatba került az imagináriussal. Hiszen "a magasabb realitás mindig jelen van: lehetetlen eltávolítani, mert ha az ember az egyik magasabbat eltolja, csak egy másik magasabb nevében teheti" (35).

Hamvas jól sejtette, hogy a tudomány modern formájában elégtelenné vált, sőt lelepleződött, hiszen világunk teljesebb megértéséhez a szűk keretek között, törvényekkel behatárolt tudományos magyarázat nem elegendő. Másrészt lelepleződött abban az értelemben is, hogy önmagáról adott definíciója nem állja meg a helyét, ami az egzaktságot és a tudományos igazságot illeti. E bevezetés után talán nem tűnik meredeknek következtetése: "Az általános kérdésekkel foglalkozó, szellemi igényű tudomány tulajdonképpen *tudományvallás*. /.../ A tudományvallás *adatvallás, tény-vallás, egzaktság-vallás*. Amivel szemben áll az az érzés, az imagináció, a megfoghatatlan, a képszerű és zenei, minden ami nem adat." (36) A tudomány önmagába vetett vallásos jellegű hitének lelepleződéséről van itt szó, melyet ha más-más megközelítésben is, de többnyire szóvá tettek az egzisztencia- és életfilozófusok. Ha Hamvas idejében időszerű volt a klasszikus tudománykép széteséséről szólni, akkor az ma, a huszadik század végére még aktuálisabb. Világossá vált, hogy a tudomány lehetőségei korlátozottak, hogy *a tudomány* olyan értelemben, ahogyan ötszáz évig élt, *eltűnően van*. Így beszél Hamvas a "*limitations of science*"-ről, a tudomány határvonaláról, korlátairól, s a tudományvallás értelmében pl. a könyvtárról, mely szerinte "mitoszok gyűjteménye", s az enciklopédiáról, mely "a tudomány szentírása". Hamvas szerint: "A természettudományos mitológia papjai a tudósok, ők a myses-ek, a beavatottak, a tudók. /.../ A tudományos diszciplínák mondanakörök" (37). Nem kevés iróniával állapítja meg, hogy "a tudomány szent helye: a tudományos istenek székesegyháza: a laboratórium. /.../ A laboratórium kultushely, ahol az isteneket látni is lehet" (38). Mindezekkel szemben -- állapítja meg Hamvas -- a valóság egyetlen interpretációja a tudománnyal szemben a mito-

lógia. Ugyanis: "A mítoszok szigorúan véve: szellemi kötelékek. A kötelékek határok, amelyek között az élet tartózkodik." S mivel a mitológia szerinte olyan tiszta szellemiség, mely az ember sorsáról beszél, így benne megszólal *az élet értelme*. (39) Így a misztika abban az értelemben, hogy minden dolog egységét láttatja -- a tudománynál "magasabb" fokot képvisel. S mint már utaltunk rá, szerinte lehet, hogy az ember által elérhető legmagasabb fokot. (40)

Ő is ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelyben összeomlott a tudományos, filozófiai rendszerekbe vetett hit, de ő túllendült az ellenpólus felé, és segítségül hívta a keleti miszticizmust. Hamvas a tudományokban azt kereste ami megbízható, s széleskörű olvasmányai alapján azt találta, hogy a tudomány keveset tud és az is bizonytalan. Való igaz, hogy ebből nem arra a következtetésre jut hogy a tudományokat még szilárdabb alapokra, racionális talajra kell állítani, hanem a ráción túli rétegekre, a ráción kívüli módszerek alkalmazása felé orientálódott. Nem törődött azzal, hogy ezáltal az európai ember lába alól a tudomány nyújtotta biztonságos talajt is kihúzza, és olyat nyújt fogódzóként -- nevezetesen a keleti miszticizmust -- ami nehezen illeszthető az európai hagyományba. Ebben az esetben is szándékaira hivatkozhatunk, hiszen ő az Egészet kívánta láttatni, a "lét-mítoszt" kereste, s ehhez a részproblémákban elvesző tudomány nyújtotta keret számára nem volt kielégítő. A hagyományos filozófiai megközelítés számára így viszont megfoghatatlanná válik a probléma, hiszen a lét egészére vonatkozó kérdés tipikusan olyan, melyet Wittgenstein szerint fel sem szabad tenni. Valószínűleg ezért választotta Hamvas műfajául az irodalom és a filozófia határterületén mozgó filozófiai esszét. Hamvas szerint "az Egész" maga a meghatározhatatlan, s mégis felfogható. Értelmezésében ez maga a misztérium.

A tudás és a tudomány fogalmának hamvasi értelmezése után vizsgálunk kell a hagyomány tanításának tartalmát, lényegét. Hamvas Béla megközelítésében a hagyomány tartalma nem más, mint *kinyilatkoztatás, reveláció. Mit ért Hamvas kinyilatkoztatáson? Mindenekelőtt a létről szóló eredeti, hiteles tanítást, melytől nem térhet el a hagyomány. A reveláció "a lét okait nyilatkoztatja ki, de az őskori népeknél más és más magyarázó kiegészítésekben feloldva él. Részletesen a Scientia Sacrában* (41) -- ebben az esszéisztikusan megírt összefoglaló, rendszerező művében -- ír jelentéséről, az "ígéről", mely a "kezdetek kezdetének világosságából származik". A kinyilatkoztatás alapján a szent könyvekben megírt hagyomány a lét egészéről tudósít, s a lét egésze nem más, mint maga *az aranykor*. Így ír erről: "Az aranykor nem egyéb mint a lét. Ez a teljes egész, együtt a látható és a láthatatlan. A Föld és az Ég, az Isten és az Ember. Ez a Nagy Közösség. Együtt pedig azért, mert ez így összetartozik, és egyik a másik nélkül csak fél, csak tört. (42.) A kinyilatkoztatás az aranykorról tudósít, -- vallja -- az "üdvözült boldogságról" szóló

"ige", a lényeg, az esszencia, az "eredeti alapállás" szava, hiszen az aranykor nem más, mint a lét egésze, az élet ősképe. "Ez a megoldott élet, a befejezett, megformált, kész, tökéletes, hiánytalan lét" (43). -- írja.

Az aranykor hamvasi fogalmával összefüggésben ki kell térni egy megjegyzésre. Mint ahogyan a válság okainak felderítése esetében, az aranykor fogalmával kapcsolatosan sem járunk helyes úton, ha a történeti időben -- úgymond *horizontálisan* -- kutatunk, s feltesszük a "Mikor volt?" félrevezető kérdést. Hamvas e fogalom tartalmát is *vertikálisan* közelíti meg. "A mélyére megy" mindannak, amit ez a fogalom jelölhet, s ezzel a megközelítéssel az aranykor fogalmának is metafizikai tartalmat kölcsönöz. Megjegyzi: "Az aranykor nem történeti korszak, hanem állapot, és ezért minden időben jelen van, csak attól függ, hogy van-e valaki, aki megvalósítja" (44).

Ezzel szemben a felbomlott, megzavarodott élet neve az *apokalypsis*, mely fogalom az aranykor viszonyfogalmaként csak az aranykor fogalmából értelmezhető. Amíg ugyanis *az aranykor maga a teljesség*, addig *az apokalypsis pusztá lehetőség*. "Az apokalypsis szó szerint azt jelenti, hogy: revelatio, megnyilatkozás, ítéletszerű kinyilatkoztatás. Aranykor szó szerint azt jelenti: üdvözült boldogság. A két kifejezés *a lét két végső helyzete*" (45). Az az ítélet, amiről itt szó van, nem más, mint az élet bírálata, azé az életé, melyet Hamvas fogalmilag elválaszt a léttől. "Az élet a léttől elszakadt, de: ítélőszéke előtt áll" (46). -- írja. *Az élet* itt is, mint más írásaiban a hétköznapi, individuális létezését jelöli. A hétköznapi élet fő vonása, hogy *apokalyptikus*. A "bűn", a "zavar", a "szenvedés" fogalma ugyanis pusztán annyiban használható, amennyiben az aranykor (a metafizikai tanítás a lét egészéről) fényében az emberi cselekedetek bűnösnek, zavartnak, elviselhetetlennek minősülnek. Az apokalypsis éppen azért nevezhető az aranykor viszonyfogalmának, mert az "élet ősképe" viszonyítva az ember élete széttöredezettnek, felbomlottnak, apokalyptikusnak tűnik. A történeti kor embere Hamvas szerint alá van rendelve az egyetemes emberi létezés hagyományba bennfoglalt premisszáinak. Erre Hamvas így utal: "Az aranykor utáni emberiség apokalyptikus jellege az, hogy: ítélet alatt áll" (47). Az ítéletben foglalt bírálólat pedig épp az életre vonatkozik. Az élet léttől való elszakadásának mértéke szerinte történeti koronként más és más, s a XX. századra az apokalypsis előrehaladottá, kiteljesedetté vált. Még nyilvánvalóbb lett, hogy a létről szóló un. horizontális (történeti korba belemerülő) elméletek -- legyenek azok ideologikusak vagy tudományosak -- nem tudták az embert végső létkérdéseiben eligazítani. A világnézetek felelőssége különösen nagy. Rezignáltan jegyzi meg a XX. századhoz írott ódájában: "Az én privát véleményem, amit senkire sem óhajtok rákényszeríteni az, hogy a világnézeteknek rendkívül sokkal tartozom. Ha nem lenne világnézet, életemben félannyit sem tudtam volna nevetni" (48).

Az *apokalypsis* ugyanakkor Hamvas felfogásában *nem* valami *eszkatologikus jelle-
gű* világvége-jóslat. Visszafordíthatatlan végszerű értelmezést akkor nyer ez a fo-
galom, ha a történelmet lineáris fejlődésfolyamatnak fogjuk fel. Hamvas tagadja
ezt a fejlődés-konceptiót, szerinte a változások körforgás-jellegűek: "ahogy a csilla-
gok keringenek és az évszakok változnak, az ember alszik és felébred, meghal és
él, aztán újra meghal, újjászületik és él tovább, hogy meghaljon és éljen." (49) Így
nála az apokalypsis fogalma a *feltárás, felfedés, kinyilvánítás* értelmében is hasz-
nálatos.

Mint láttuk Hamvas Béla személyes filozófiájában *a hagyomány képezi* a kinyil-
vánítás, pontosabban *a kinyilatkoztatás alapját*, s ezzel együtt az autentikus em-
beri létre vonatkozó metafizikai tudás alapját is. Mindezek fényében látható, hogy
az ember feladata nem egyéb, mint a hiteles életről szóló tanítás megértése és a
saját életben való realizálása. "A szót ugyanis, hogy tett legyen be kell váltani, s itt
van a nehézség. Azt, hogy mit kell tenni, a hagyományból megtudhatjuk, de a be-
váltás ereje fölött nem rendelkezünk, mert életünk meghasonlott, a szó és a tett kö-
zötti közvetlen kapcsolat megszakadt" (50). E meghasonlottságot kell az embernek
önmagában felismerni, s helyreállítani az "eredeti egységet", hiszen mint írja: "a
létezés minden emberben állandóan és teljes egészében esedékes" (51).

JEGYZETEK

1. Vö.: Hamvas Béla: Világválság. Magvető, Bp., 1983.
2. Hamvas Béla: Krízis és Katarzis. In: Hamvas Béla: Világválság. 36.
3. J. Böhme (1575--1624) az európai vallásbölcselet kiemelkedő alakja, aki a né-
met irodalomban egyedülálló módon ötvözte az alkímia, a keresztény misztika
és a kabalisztika legjobb hagyományait. Gondolkodása nagy hatással volt Ham-
vas hagyományfelfogására.
4. Az i. e. I. évezred első századaiból Indiából származó vallási filozofikus tartal-
mú papi szövegek (brahmanák), himnuszok, énekek és mágikus varázsigék (vé-
dák) gyűjteménye. Az upanisad szó etimológiai jelentése: "mellé-telepedés",
mely elnevezés a tanítvány és mester bizalmas jellegű együttlétére vonatkozik.
Ezért később a "titkos tanítás" jelentést vette fel. V. ö.: Titkos tanítások. (Vá-
logatás az Upanisadokból) Helikon, 1987.
5. Hamvas Béla: Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis. Vigilia, Bp, 1987. 39.
6. Henoch Apokalypsise Hamvas Béla fordításában és bevezetőjével. Bibliotheca,
Bp., 1945. 26.
7. I. m. 27.

8. Hamvas Béla: Interview. Kézirat. É. n. Kemény Katalin tulajdona. Szentendre, (1956 után) 17.
9. I. m. 21.
10. Uo.
11. Guénon René (1886-1951) orientalisztikával foglalkozó tradicionalista filozófus, aki a metafizikai hagyomány egyetemességének első megfogalmazója volt Európában.
12. Hamvas Béla: Interview. 6.
13. Uo.
14. Hamvas Béla: Unicornis. In: Hamvas B.: Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis. 188.
15. Hamvas Béla 33 esszéje. Bölcsész Index, Bp., 1987. 142. (Hérakleitosz 131 fennmaradt mondata Hamvas Béla fordításában.)
16. Vö.: Héjjas István: A modern tudomány és a keleti bölcsélet. ORIENT, Bp., 1990.
17. Hamvas Béla: Interview. 13.
18. Hamvas Béla: A láthatatlan történet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988. 43.
19. Uo.
20. I. m. 48.
21. Hamvas Béla: Természettudományos mitológia. In: Hamvas B.: A láthatatlan történet. 45.
22. I. m. 49.
23. Hamvas Béla: Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis. 186.
24. I. m. 277.
25. Hamvas Béla: Anthológia humana. Ötezer év bölcsessége. (Bevezetés) Szombathely, 1990. 14.
26. Hamvas Béla: Interview. 8.
27. Hamvas Béla: Anthologia humana. 15.
28. Hamvas Béla: A láthatatlan történet. 43.
29. Hamvas Béla 33 esszéje. 46.
30. I. m. 48.
31. V. ö.: I.m. 46.
32. V. ö.: I.m. 51.
33. V. ö.: I.m. 105.
34. I. m. 47.
35. Uo.
36. Hamvas Béla: Tudományvallás és vallástudomány In: Hamvas Béla 33 esszéje. 103.

37. V. ö.: Hamvas Béla: Természettudományos mitológia. In: Hamvas Béla 33 esszéje. 52--54.
38. Uo.
39. V. ö.: I.m. 55.
40. V. ö.: Hamvas Béla: A láthatatlan történet. 43.
41. V. ö. Hamvas Béla: Scientia Sacra. Magvető, Bp., 1988. 116--129.
42. I. m. 26.
43. I. m. 27.
44. Hamvas Béla: Az öt géniusz. A bor filozófiája. Életünk. Szombathely, 1988. 123.
45. Hamvas Béla: Scientia Sacra. 27.
46. I. m. 28.
47. Uo.
48. Hamvas Béla: Óda a XX. századhoz. Életünk. 1991/4. 306.
49. Hamvas Béla: Empedoklés. Életünk. 1987/9. 835.
50. Hamvas Béla: Mágia Szutra. (A hagyomány alkalmazása.) Kézirat. Kemény Katalin tulajdona. Szentendre, 1950. 56.
51. I. m. 59.